



Quintí Casals Bergés
Universitat de Lleida

GEOGRAFIA

El Segrià a estudi: Definició de l'espai i la seva gent

pàg. 27-36

RESUM

Les planes que segueixen fan un estudi geogràfic i demogràfic de la comarca del Segrià. Partint de la cerca de trets distintius (físics, climàtics, comunicacions, econòmics i culturals), hem dividit el Segrià en vuit zones prou definides i amb personalitat pròpia: 1) el Segrià Sud; 2) el Baix Segre; 3) el Segrià Sec; 4) les colònies de l'oest; 5) la Séquia de Pinyana; 6) l'aiguabarreig del Noguera Ribagorçana i el Segre; 7) la Plana de Lleida, i 8) el Segrià urgellenc. Aquest estudi és un punt de partida per definir l'espai de la comarca i la gent que hi habita.

PARAULES CLAU

Segrià, espai geogràfic, patrimoni agrícola, inventari.

ABSTRACT

The pages that follow make a geographic and demographic study of the region of El Segrià. Based on the search for distinctive features (physical, climatic, communications, economic and cultural), we have divided the Segrià into eight well-defined areas with their own personality: 1) Segrià Sud; 2) Baix Segre; 3) Segrià Sec; 4) the colonies of the west; 5) the Pinyana Channel; 6) the Noguera Ribagorçana and Segre lagoon; 7) la Plana de Lleida, and 8) Segrià Urgellenc. This study is a starting point to define the region and the people that live there.

KEYWORDS

Segrià, geographic space, agricultural heritage, inventory.

TRETS FÍSICS I ADMINISTRATIUS

El Segrià és una comarca formada per 38 municipis, entre els quals destaca la seva capital provincial, Lleida, amb més de 135.000 habitants. Situada a Ponent de Catalunya, en la Depressió Central, té una extensió de 1.393 km²,¹ per la qual cosa és una de les comarques més grans de Catalunya (Fig. 1). Al nord limita amb la Noguera, al nord-est amb el Pla d'Urgell, al sud-est amb les Garrigues, al sud amb la Ribera d'Ebre i a l'oest amb l'Aragó (Baix Cinca i la Llitera). Demogràficament parlant, és la comarca de la província de Lleida més poblada, amb 209.768 habitants, i l'única que no perd població, ans al contrari, n'augmenta cada any.

El Segrià és una comarca formada per 38 municipis, entre els quals destaca la seva capital provincial, Lleida, amb més de 135.000 habitants.



Fig 1. Mapa polític de Catalunya

La capital, Lleida, poblada des de la prehistòria, ha estat cruïlla de camins tostemps i sempre ha gaudit de bones comunicacions cap a l'interior, la costa i el Pirineu. Les millores recents en infraestructures viàries, ferroviàries (AVE), aèries (amb l'aeroport de Lleida-Alguaire) i de reg (canal Segarra-Garrigues) han suposat una decidida aposta pel futur, de la qual se n'ha beneficiat tota la comarca (Fig. 2).



Fig 2. El Segrià: Font: Ara Lleida

En l'aspecte físic, l'evolució geològica de la comarca ha determinat l'existència de dos sectors inicials definits; d'una banda, la plana al·luvial, formada al llarg dels mil·lennis pel curs dels rius, principalment pel Segre (direcció NE-SW), i per altra, a banda i banda d'aquesta plana (NW i SE), una zona també planera, però bé que més enlairada i trencada per una sèrie d'elevacions d'escassa altitud. Aquests tossals testimonis, situats sobretot al sud, no arriben als cinc-cents metres sobre el nivell del mar, essent el més representatiu el Montmaneu, amb 495 metres, tot i que el cim del Segrià són els Escambrons, prop d'Almatret, amb 500 metres sobre el nivell del mar.

A la geografia natural, posteriorment s'han afegit altres factors, entre els quals està el regadiu com a més influent, que han permès identificar diversos sectors en la comarca. D'aquesta manera, el sentir popular reconeix diverses subunitats al Segrià com són el Segrià tradicional (al nord), la Plana de Lleida, el Baix Segre, el Segrià Garriguenc i el Segrià Urgellès,² al qual nosaltres afegirem l'oest del Segrià, inclòs al Pla de Lleida, però amb personalitat pròpia, i l'aiguabarreig del Noguera Ribagorçana amb el Segre.

¹ Vegeu Consell Comarcal del Segrià: <http://www.segria.cat/>; Enciclopedia.cat: <http://www.enciclopedia.cat/>; Indescat: <https://www.indescat.cat/>; i Oriol Valgañón: La conquesta de l'oest de Catalunya: <http://laconquestadeloest.blogspot.com.es/2013/08/>.

² HiperEnciclopèdia: <http://www.grec.net/cgi-bin/ggcc01cl.pgm?USUARI=&SESSIO=&PGMORI=&NDCHEC=0601198>.

Històricament parlant, des de l'època dels ilergets (segle v ANE), el poble iber fundacional de Lleida (llavors anomenada Iltirta), el Segrià ha estat el nucli central de les anomenades Terres de Lleida o de Ponent. El regne taifa de Lleida, igual que el de Tortosa, fou el territori català que, de llarg, va viure la presència dels musulmans més temps, del 714 a la conquesta cristiana del 1149. Per tant, la personalitat de la malanomenada Catalunya Nova, contrasta excessivament en la consciència dels catalans amb la tradicional Catalunya Vella, que es dibuixa des de les comarques de Barcelona, cap al nord, fins als Pirineus, les quals tingueren presència cristiana des del 801. Regat per quatre grans rius (Segre, Noguera Ribagorçana, Cinca i Ebre) i altres rierols (Femosa, Corb i Set), la riquesa aquífera del Segrià s'ha reforçat amb l'aprofitament de l'aigua, mitjançant la canalització (canals de Pinyana, Seròs, Urgell i Balaguer), feta per l'home des de temps immemorial. (Fig. 3)

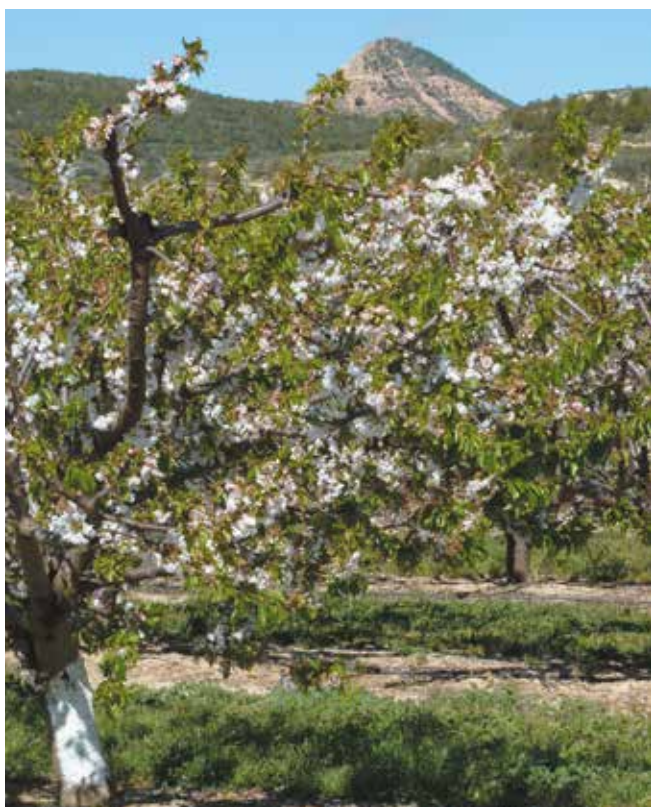


Fig 3. El Montmaneu acaronat pels cirerers

Des de l'època dels ilergets, el Segrià ha estat el nucli central de les anomenades Terres de Lleida o de Ponent.

Els municipis del Segrià i la seva població.

Municipi	h (INE 2013)
Lleida	139.809
Alcarràs	9.026
Almacelles	6.724
Alpicat	6.267
Torrefarrera	4.400
Almenar	3.612
Alcoletge	3.224
Alguaire	3.113
Roselló	3.084
Alfarràs	3.001
Aitona	2.402
Torres de Segre	2.246
Albatàrrec	2.090
Seròs	1.911
Soses	1.753
Benavent de Lérida	1.527
Artesa de Lleida	1.519
Puigverd	1.440
Corbins	1.401
Gimenells i el Pla de la Font	1.141
Vilanova de la Barca	1.141
Granja d'Escarp	988
Maials	958
Vilanova de Segrià	900
Sudanell	888
Portella, La	767
Alamús, Els	752
Massalcoreig	565
Montoliu de Lleida	504
Llardecans	497
Sarroca	401
Torre-serona	369
Almatret	348
Sunyer	324
Alfés	319
Torrebellès	300
Alcanó	244
Aspa	212

La forma d'ocupar l'espai de l'horta, tradicionalment, ha estat disseminada en torres, uns habitatges unifamiliars emblemàtics de la zona desenvolupats des dels temps dels àrabs. Aquesta fórmula de poblament, consolidada arran de la conquesta cristiana, fou castigada pels bandolers i la Guerra de Successió, esdeveniments que provocaren l'abandó de la majoria d'habitatges. Però el pagès tornà a la torre al llarg del XVIII i es consolidà la presència humana amb nous edificis d'horta fets de tova o de tàpia. Inicialment, no eren cases per viure, ja que habitaven a la ciutat o al poble, sinó que servien per guardar-hi els estris i dormir alguna nit durant els mesos de més feina al camp. Fins a finals del segle XIX, la població que va viure a l'horta fou escassa. Tanmateix, durant el segle XX, el pagès va transformar la torre en un assentament permanent. La intensificació i especialització dels conreus i una major demanda de productes hi contribuïren, fins al punt que el pagès començà a engrandir la torre tradicional i construí edificacions annexes. Segons Josep Vallverdú: «L'habitatge [del Segrià], a part els poblaments, és construït per les torres o casetes unifamiliars de l'horta. Pels volts de Lleida hi ha vint mil habitants que viuen en aquestes casetes, totes elles situades a un tret de pedra d'una séquia, d'on deriven aigua; és freqüent de tenir als volts de la casa una pinya d'arbres d'ombra, oms o salzes. El gos us borda quan us hi acosteu. Tothom es coneix, tothom parla a crits: estampa d'horta» (VALLVERDÚ 1968: 71). I jo afegeixo: estampa del Segrià.

Altrament, a la vora dels rius, les mitjanes i les nombroses zones humides, el bosc de ribera i els aiguamolls perfilen una fauna i una flora aquífera increïblement contraposada al carrascar i la màquia de les zones seques no regades. Per tant, en parlar del Segrià haurem de tenir molt present l'aigua, que ha esdevingut l'element clau per comprendre la seva evolució històrica, econòmica i paisatgística. També la boira, que fidelment embolcalla el territori a la tardor i l'hivern durant dies o setmanes quan l'anticicló fa estada en la Depressió Central, i que dona aquesta personalitat climàtica tan peculiar a la comarca. I també el caragol, agafat a l'horta i cuinat de múltiples formes, però sobretot a la llauna, que ha esdevingut el símbol de la festa lleidatana. Un àpat tradicional que es completa amb les faves bullides, patates al caliu, escalivada i costelletes de xai, tot ben banyat d'allioli i vi.

ELS PAISATGES DEL SEGRIÀ

Les séquies lleidatanes van forjar l'horta amb els ibers, romans i àrabs; i els canals dels segles XIX i XX van canviar el paisatge semi-desèrtic forjat pel clima mediterrani continental sever del territori (amb poques pluges i gran contrast tèrmic), per dibuixar un nou paisatge frondós d'arbres fruiters que contrasta amb els tossals testimonials de flora i fauna autòctones. Per tant, l'aigua reaprofitada ha determinat la seva activitat econòmica agrària i ramadera bàsica, sector en el qual és una potència mundial.

Paisatges Originals:

Timonedes de màquia i carrascar. Als tossals i zones planes.

Petits boscos de pins i alguna alzina als tossals més alts del sud i el nord.

Aiguamolls i Bosc de Ribera, amb faigs, salzes, tamarius: al cantó dels rius Segre, Noguera Ribagorçana, Cinca i Ebre.

Amb arbres. (Fig. 4)



Fig 4. Timoneda d'Alfés

Transformats:

La forma d'ocupar l'espai de l'horta i fruiters, tradicionalment, ha estat disseminada en torres, uns habitatges unifamiliars desenvolupats des dels temps dels àrabs.

En les zones seques, masos d'ocupació temporal.

Agraris: fruiters, conreu mediterrani, horta i sembrats.

ÍTEMS PER IDENTIFICAR LES SUBCOMARQUES

1. Els físics. La manca de grans serralades fa que el principal ítem físic siguin els rius, les séquies i canals.

Així, per exemple, la Clamor Amarga fa de frontera a l'oest amb Aragó. La Noguera Ribagorçana, amb la Noguera. El Segre marca una part nord, mitja i sud.

Els canals d'Aragó i Catalunya, de Seròs i de Pinyana marquen zones concretes.

La Plana de Lleida es diferencia de l'Oest per la Serra del Coscollar, pel Nord perquè aquest també és més enlairat i de l'Est perquè també és més elevat i, de moment, més sec.

2. El clima: molt més sec al Sud i l'Est. En aquesta zona no hi ha aigua i això afavoreix, amb una major elevació, que el paisatge sigui plenament garriguenc.

3. Les comunicacions: les carreteres i camins tradicionals han marcat zones i subàrees definides. Al cantó dels camins tradicionals hi ha viles.
4. Economia i cultura: els mercats tradicionals o els nous, així com les identitats culturals, també determinen zones.

D'acord amb la combinació d'aquests ítems, hem dividit el Segrià en vuit zones prou definides i amb personalitat pròpia: 1) el Segrià Sud; 2) el Baix Segre; 3) el Segrià Sec; 4) les colònies de l'oest; 5) la Séquia de Pinyana; 6) l'aiguabarreig del Noguera Ribagorçana i el Segre; 7) la Plana de Lleida, i 8) el Segrià urgellenc. En aquest punt, només precisarem que el Segrià Sud i el Segrià Sec s'enllaçarien a la comarca natural de les Garrigues històriques, amb la qual, creiem, tenen una major afinitat i podrien arribar a formar una supracomarca històrica, sobretot en l'àrea de les Garrigues Altes, dominada per La Granadella. (Fig. 5)



Fig 5. Les subcomarques del Segrià. Elaboració pròpia

LES SUBCOMARQUES DEL SEGRIÀ:

1. El sud del Segrià

Aquesta zona, ubicada al sud del Segrià, forma part de la subcomarca del Segrià Sec i la comarca natural de les Garrigues històriques. Formada pels termes municipals d'Almatret, Maials i Llardecans, tenen el mateix clima i paisatge garriguenc, exceptuant els Tossals d'Almatret, que els seus veïns del Segrià del sud-est. L'economia agrària d'aquesta zona és clarament agrària mediterrània dedicada a l'olivera i a la producció i comercialització de l'oli. (Fig. 6)



Fig 6. Tossals d'Almatret

El sud del Segrià té un clar mercat a Maials (945 h en 2017) que està engolint part de les Garrigues, i és la zona més elevada del Segrià. Paisatge autòcton garriguenc (mediterrani) de les Garrigues i conreu d'olivera i ametlla. Explotació de l'oli. Conserva viles closes, la més destacada: Maials, i catedrals de l'oli barroques (Llardecans i Maials). La seva població tendeix a l'estabilitat gràcies a la producció d'oli de qualitat i la proximitat, a excepció d'Almatret, de la carretera que uneix Lleida amb les Terres de l'Ebre.

2. El Baix Segre

El Baix Segre s'ha confós molts cops amb el concepte Baix Segrià. En aquesta zona incloïem els termes municipals de Soses, Aitona, Seròs, Granja d'Escarp i Massalcoreig, quedant exclosos els municipis d'Alcarràs i Torres de Segre, que passen a la Plana de Lleida (CASALS 2015).

Geogràficament parlant, aquesta subcomarca natural del Segrià manifesta una sorprenent unitat. Així, segons la meua opinió, el Baix Segre començaria en els confins dels termes municipals d'Alcarràs i Torres i seguiria fins al curs final del Segre dins el Se-

grià, tot just quan aquest riu conflueix amb les aigües del Cinca en els termes municipals de la Granja d'Escarp i Massalcoreig. D'aquesta manera, les principals poblacions a la dreta del riu Segre d'aquesta subcomarca són Soses (1.764 h), Aitona (2.405 h) i Seròs (1.910 h); mentre que en la part esquerra queda la Granja d'Escarp (968 h). Al marge de totes elles es situa Massalcoreig (581 h), l'única població del Segrià que voreja amb el riu Cinca. En total estariem parlant d'una zona habitada per unes 8.000 persones, les mateixes que hi havia en la segona meitat del segle XIX. Per tant, s'ha mantingut estable demogràficament. I tot i que el Segre dona nom a l'espai natural, no hi ha cap localitat banyada directament pel riu, quedant totes elles a una distància raonable que fa que el riu s'hagi d'anar a buscar o creuar.

El clima del Baix Segre és mediterrani subàrid continental, amb poques precipitacions, però amb una elevada evapotranspiració, essent el risc de gelades baix. El paisatge que modela el clima en les àrees de secà on no ha intervingut la mà de l'home introduint l'aigua del reg és dominat per espècies perennifòlies i esclerofil·les, que contrasten fortament amb les espècies caducifòlies del regadiu. Per tant, hi ha un contrast geogràfic prou gran entre la part baixa (al costat del riu, on hi ha una important xarxa de regadiu integrada pel canal d'Aragó i Catalunya, i diverses séquies que duen aigua del Segre, com les de Remolins, Aitona i Seròs) i les parts elevades, molt més seques. A més a més, el canal d'Aragó i Catalunya dona aigua a les nombroses basses construïdes per emmagatzemar i impulsar aigua als bancals dels fruiters. (Fig. 7)

El nord-oest de les poblacions, en el marge dret del riu Segre i



Fig 7. Floració del préssec a Aitona

cobrint la rereguarda de les poblacions, està dominat per serres àrides amb poca vegetació que manifesten una continuïtat amb les comarques naturals subdesèrtiques de la veïna regió de l'Aragó (Baix Cinca, Monegros i Casp). L'economia bàsica d'aquesta subcomarca és l'explotació agrària fruitera de regadiu. En aquest sentit, la fruita dolça del Baix Segre, reconeguda internacionalment i exportada a tot Europa, amb l'abundància d'aigua i el clima subdesèrtic, arriba abans en el cicle anual que la d'altres comarques fruiteres lleidatanes, cosa que ha propiciat

el desenvolupament econòmic d'aquests municipis. El Baix Segre té un ric patrimoni arqueològic (jaciments de Gebut, Bovalar i Genó), així com grans esglésies barroques com la de Sant Antolí (Aitona) i la de l'Assumpta (Seròs). La seva via principal és la LP-7041.

3. El Segrià Sec

El Segrià Sec, pròpiament dit, inclou els municipis d'Alfés, Sunyer, Aspa, Alcanó, Torrebesses, Llardecans, Sarroca, Almatret i Maials. El seu paisatge és garriguenc (mediterrani), com el de la veïna comarca de les Garrigues. És una zona dedicada a l'explotació agrària, on destaca la producció d'oli, però també d'ametlles, cereal (cap al sud-est) i vi. Morfològicament parlant, la subcomarca està integrada per petits pobles, molt deshabitats avui en dia, que han perdut dos terços de la població que tenia en 1900. Tot i la crisi, la subcomarca té futur, ja que produeix l'oli de millor qualitat d'Espanya, cosa que ha frenat, en part, el procés de desocupació i despoblació de la zona. L'arribada del regadiu, amb el Canal Segarra-Garrigues, ofereix noves possibilitats de conreu de fruiters i blat de moro. En aquesta zona és molt interessant perdre's pels camins i descobrir les construccions de pedra seca (cabanes, arnes, pous, espones...), i també per les timonedes i el curs del riu Set (la major part de l'any sec). A banda, el seu patrimoni monumental conserva esglésies romàniques (Alfés, Torrebesses i Sunyer) i una de gòtica (Sarroca). (Fig. 8)



Figura 8: Paisatge del Segrià sec prop de Sarroca

4. L'Oest del Segrià

L'Oest del Segrià és dominat per una extensa plana, separada de la Plana de Lleida per l'altiplà de la Cerdera i la serra del Coscollar, fins a arribar a l'anomenada Clamor Amarga, un curs natural d'aigua, que marcava la seva frontera amb la comarca aragonesa de la Llitera. De fet, si no fos per la Clamor Amarga, un curs d'aigua estacional de 45 km que s'alimentava antigament de l'aigua dels corrents i torrents pluvials i marca la frontera administrativa, la plana té continuïtat cap a l'Aragó en un paisatge uniforme.

Aquesta clamor fou l'únic curs d'aigua natural de la zona fins a l'arribada del canal d'Aragó i Catalunya i les séquies auxiliars, per la qual cosa va prendre en l'antiguitat tanta rellevància (Folch 2015). Per tant, abans de l'arribada de l'aigua del Canal, aquesta plana era un gran erm de secà que havia quedat despoblat entre mitjan segle XVII i la primera dècada del XVIII arran de les Guerres dels Segadors i Successió. La pastura i la caça foren les úniques activitats que es van dur a terme en aquest indret, que no va tenir cap població destacada fins a la fundació d'Almacelles la segona meitat del segle XVIII.



Fig 9. Gimenells, nova colonització

El clima continental mediterrani, gairebé desèrtic, va modelar un paisatge que només donava vida als matollars autòctons que encara es conserven en les zones no irrigades i al capdamunt dels tossals. A diferència del Segrià humit, l'absència de rius i aiguamolls, és a dir, d'aigua, ha dificultat l'establir nuclis importants de poblament fins al segle XX. Molt abans, després de la conquesta cristiana, algunes famílies nobles, com els Desvalls i els marquesos d'Alfarràs, així com la Pia Almoina de la Catedral de Lleida, intentaren establir-s'hi, però la Guerra de Successió, com hem dit, les deixà sense població i pràcticament ermes. No fou fins molts anys després, amb la construcció del canal d'Aragó i Catalunya, que aquests erms començaren a ser atractius per alguns emprenedors de l'època, com Manuel Raventós, fundador del celler de Raimat, el qual adquirí un gran lot de terra per establir-hi la seva empresa. El citat Raventós va aprofitar la construcció de la línia fèrria de Saragossa a Barcelona, per situar el celler al costat de l'abaixador previst a Raimat, amb la qual cosa es confirmava que l'arribada del ferrocarril fou un segon factor de desenvolupament de la zona.

En aquest sentit, reiterem que el canal d'Aragó i Catalunya fou el principal element transformador de la desèrtica zona de l'oest del Segrià i de la veïna Llitera, una comarca molt empobrida econòmicament i en procés de despoblació, en una zona fèrtil. Els primers projectes del canal es van fer al segle XVIII, durant el regnat de Carles III, tot i que no fou fins el 1896, promoguda pel polític regeneracionista Joaquín Costa, que les obres foren una realitat. El canal va ser inaugurat pel rei Alfons XIII el 2 de

març de 1906, tot i que la seva construcció no es finalitzà fins al 1910. Després de Raventós, es fundà la colònia de Santa Maria de Gimenells, benèfica i privada, creada per allotjar menors condemnats.

Acabada la Guerra Civil (1936-1939), l'Instituto Nacional de Colonización va impulsar la fundació de tres colònies agràries de nova creació en observar les moltes hectàrees regades per conrear de la zona. Aquestes fundacions són un fet extraordinari a tot Catalunya, ja que només es creà una nova colònia més en tota la regió (el Poblenou del delta de l'Ebre). Les noves colònies, dissenyades per l'arquitecte Alejandro de la Sota, que treballava per a l'institut, es bastiren a Sucs (1944-1947), Gimenells (1947) i el Pla de la Font (1955), destacant, totes elles, per un urbanisme inspirat en el ruralisme llatinoamericà (Fig. 9). Finalment, una nova iniciativa privada, en aquest cas engegada per José Irigoyen, exoficial franquista i empresari agrícola, va crear el nucli de Suquets, en 1955, en unes terres cedides per l'INC que també es poblaren amb colons.

El paisatge, amb totes aquestes fundacions, canvià de soca-rel per esdevenir una zona amb nuclis habitats nous i molt productiva, dominada pel cultiu de vinya a la finca de Raimat i pels grans camps de cereals a Sucs i Gimenells. A més a més, gràcies a les séquies auxiliars i els embassaments, s'han desenvolupat zones amb petits boscos de pins i de ribera que completen una unitat paisatgística força transformada per l'home.

5. El Segrià nord: Baixant pel Canal de Pinyana

La subcomarca del Segrià nord baixa pel Canal de Pinyana, el qual té una longitud d'una trentena de quilòmetres des de Lleida fins al terme de Castellonroi (la Llitera, Comunitat d'Aragó). Aquesta zona la podem subdividir en àrees: d'una banda, la séquia de Pinyana i la N-230 (Alfarràs, Almenar, Alguaire, Rosselló, Alpicat i Torrefarrera), i, per una altra, el camí d'Albesa per la LP-9221 (Torre-serona, Benavent, Vilanova de Segrià i la Portella). Per tant, la séquia de Pinyana i les dues carreteres assenyalades són els elements vertebradors de la zona. (Fig. 10)



Fig 10. Canal de Pinyana.
Font: Comunitat de Regants

La N-230 és un eix de comunicació directa amb la veïna regió de l'Aragó i la part nord de la província, principalment la Vall d'Aran i l'Alta Ribagorça, mentre que el camí que porta a Albesa ens comunica amb la Noguera. D'una altra banda, el canal de Pinyana, una obra hidràulica de gran envergadura, transformà de soca-rel la vida i l'economia dels municipis per on transita de la Llitera al Segrià. La seva àrea regable (13.891 ha) comprèn els municipis de Castellonroi (on pren l'aigua del Pantà de Santa Anna), Alfarràs, Almenar, Alguaire, Vilanova de Segrià, Corbins, Rosselló, Torrefarrera, Alpicat, Lleida, Alcarràs i Torres de Segre. Començat a construir al 1147, es diu que és el canal de regadiu més antic de Catalunya, cosa ben difícil de saber amb detall. El que sí és del tot cert és que proporciona aigua potable a més de 150.000 habitants de la comarca.

El seu origen rau en el moment en què el comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, conquerí Almenar i ideà la construcció d'una séquia que afavorís el repoblament d'aquesta zona. Després, la séquia s'estengué fins a Lleida, cosa que propicià l'arribada d'aigua potable i el gran desenvolupament medieval de la ciutat. Llavors, la Paeria de Lleida assumí el control del canal en 1229 i el gestionà fins al 1758. Posteriorment, es creà una junta de Sequiatge (1794-1951) que l'administrà.

El desenvolupament del canal i les séquies auxiliars proporcionà aigua per a les terres dels termes municipals implicats, afavorint el desenvolupament agrari conjunt de la zona i la seva expansió industrial.

La construcció del canal consolidà el poblament de torres semidiseminades de l'època musulmana. Tot i que la majoria d'aquestes torres foren abandonades arran de la guerra dels Segadors i pel bandolerisme del XVII, durant la segona meitat del XVIII foren reocupades i algunes han arribat a l'actualitat: Torre-serona, Torrefarrera o Torre Rosselló.

Zona frutera, menys un nord-oest farcit de turons com el Metxut (357 m), l'aigua de la séquia també ha tingut un aprofitament industrial tostemp. Primer amb la construcció de grans molins fariners i, posteriorment, des de finals del XIX, per a la fundació de colònies industrials tèxtils com la Mata de Pinyana d'Alguaire, i petites centrals elèctriques. Tot en conjunt va fer que es desenvolupés una consciència de territori pròpia en els habitants dels pobles per on discorria la séquia i la carretera nacional que va de Lleida als Pirineus i la Vall d'Aran.

6. Aiguabarreig del Noguera Ribagorçana i el Segre

Podem considerar que el territori de l'Aiguabarreig dels rius Noguera Ribagorçana i el Segre és una comarca natural situada al sud de la Noguera i el nord-est del Segrià. Aquesta subcomarca

inclouria els municipis noguerencs d'Albesa, Térmens, Vallfogona de Balaguer, Balaguer, Menàrguens i Torrelameu, i els segrianencs de Vilanova de la Barca, Corbins, la Portella, Almenar i Alguaire. En aquest sentit, el Departament de Territori i Sostenibilitat el descriu així: «És un espai essencialment fluvial, que engloba el curs fluvial de la Noguera Ribagorçana des d'Albesa i el del Segre des de Vilanova de la Barca fins a aigües avall del seu aiguabarreig». Aquest espai, juntament amb l'aiguabarreig dels rius Segre i Cinca, constitueix un dels millors representants dels ecosistemes fluvials de les Terres de Ponent, i presenta un fort contrast de paisatge i d'ambients naturals amb les terres de secà que l'envolten dins la Plana de Lleida. Els boscos de ribera, que estan ben conservats, sobretot a la zona de la Noguera Ribagorçana, representen molt bé la vegetació riberenca de les Terres de Ponent i inclouen plantes eurosiberianes que penetren dins la Plana de Lleida. A més, aquests boscos de ribera engloben un bon nombre d'espècies interessants tant d'invertebrats com de vertebrats, especialment d'aus vinculades a les riberes, on es refugien i es reproduïen. En conjunt aquesta zona protegida com a espai d'aigües continentals té un total de 339,08 ha. (Fig. 11)



Fig 11. Aiguabarreig de la Noguera Ribagorçana i el Segre

L'Espai natural té una morfologia fluvial dinàmica, típica del conjunt de rius pirinencs que penetren a la cubeta de desguàs de la depressió Central. A causa de la dinàmica fluvial d'aquests rius, caracteritzada per les avingudes del règim hídric mediterrani, s'han format terrasses fluvials quaternàries a les planes del Segrià, cosa que representa un testimoni evident de la història geològica recent d'aquesta àrea.

Des del punt de vista socioeconòmic, en aquest espai s'hi practiquen usos silvícoles i, al seu entorn, l'agricultura. D'altra banda, també hi tenen lloc activitats cinegètiques de caça menor i pesca esportiva. Els amples boscos de ribera de l'Aiguabarreig contrasten amb l'entorn agrícola. La funció principal dels espais naturals protegits de Catalunya és conservar mostres representatives de la fauna, la flora i els hàbitats propis del territori, de manera que es puguin desenvolupar els processos ecològics que donen lloc a la biodiversitat (l'àmplia varietat d'ecosistemes i éssers vius: animals, plantes, els seus hàbitats i els seus gens).

7. La Plana de Lleida

La Plana de Lleida és un topònim imprecís que inclou invariablement els termes de Lleida, Alpicat, Gimènells i el Pla de la Font, Alcarràs i Almacelles. És el sector del Segrià on el regadiu és més important. En el nostre treball distingirem la Plana de Lleida com a zona regada pel Segre Mig del Segrià (que inclou els termes municipals de Lleida capital, Alcarràs, Torres de Segre, Sudanell, Montoliu i Albatàrrac) de les terres de l'oest del Segrià, que han estat colonitzades a partir del segle xx. (Fig. 12)



Fig 12. Bosc de ribera (Mitjana de Lleida)

Per tant, la Plana és la zona al·luvial que forma la base de la denominació d'aquest subsector, que s'ha enriquit, a més, amb la construcció de nombroses séquies i canals que han transformat terres tradicionalment de secà en regadiu. Per tant, són les terres més properes a la ciutat de Lleida i que segueixen el curs del riu Segre fins a arribar al Baix Segre. Geogràficament parlant, és un territori molt pla, amb poques elevacions, que forma part de la Depressió Central catalana. La zona té l'influx de l'expansió demogràfica de la seva capital, Lleida, cosa que ha transformat alguns pobles en viles dormitori amb zones industrials, de serveis i comercials. Històricament parlant, és el territori de l'Horta de Lleida, desenvolupada per l'aprofitament immemorial de l'aigua mitjançant séquies. Amb tot, la resta del territori, fins a l'arribada de l'aigua dels grans canals a finals del segle, era de secà i només apta per al conreu del cereal. No en va Pascual Madoz deia al 1845 que Lleida era el graner de Catalunya i Aragó (MADOZ 1845: 82). Per tant, és un espai molt transformat i estable demogràficament que té l'aigua com a principal protagonista, cosa que fa que sigui de les zones més riques en fauna i flora de Catalunya (pantà d'Utxesa, aiguamolls de Rufeà, patamolls i bosc de ribera). (Fig. 13)



Fig 13. Patamolls, prop de Montoliu

8. El Segrià urgellenc

Zona lligada al Pla d'Urgell (Mascançà) en paisatge i conreus fruiters urgellencs com la poma i la pera, inclou els municipis d'Artesa de Lleida, Puigverd i Els Alamús. (Fig. 14)



Fig 14. Camp de girasols (Puigverd de Lleida)

La seva economia és de base eminentment agrícola amb cultius intensius de regadiu: farratges i cereals, hortalisses i arbres fruiters. Les explotacions ramaderes, de porcí, boví i d'aviram, tenen un gran pes econòmic. Antigament, els seus sòls eren fràgils i determinaven, històricament, un paisatge àrid o de secà. Totes les terres urgellenques eren clamorenques, plenes de canyissos, matolls i patamolls. Es creu que eren pobres i poc poblades. La percepció del Pla d'Urgell del segle xi és la d'un espai on les condicions de vida eren difícils, encara que es constata que hi havia cases habitades i que després de la conquesta cristiana s'hi instal·laren nous pobladors.

Amb tot, hi ha un fet que modificà de soca-rel la vida, economia i paisatge d'aquest territori: la construcció del Canal d'Urgell. L'arribada abundant d'aigua va transformar unes terres dures i poc productives en riques i frondoses. L'obra, que va ser inaugurada al 1861 i no fou acabada fins al 1865, té un total de 144 quilòmetres de longitud. Aquesta xarxa de canals rega un total de 72.000 hectàrees de terreny, cosa que confirma el Canal d'Urgell com a la zona irrigada més gran de Catalunya. I és que la seva construcció va transformar part de l'espai de cinc comarques lleidatanes: la Noguera, l'Urgell, les Garrigues, el Segrià i el Pla d'Urgell.

Amb tot, el canvi de conreu de secà a regadiu no fou automàtic, ja que costà molt de modificar la mentalitat del pagès de la zona. Primer, cap al 1900, la gent començà a conrear la remolatxa; cap al 1906, farratges (com l'alfals); al 1920, panís, i en la dècada de 1950, els fruiters. Al mateix temps, l'aigua facilità la construcció de més granges de bestiar durant el segle xx. (Fig. 15)



Fig 15. Pomeres al Segrià urgellenc

BIBLIOGRAFIA

CASALS (2015): Quintí Casals, «El Baix Segre: una proposta de turisme de proximitat», *Arts: revista del Cercle de Belles Arts de Lleida*, núm. 40, p. 49-53.

FOLCH (XXXX): Rafael Folch, "Aigua salada en una terra de frontera. Paisatge i cultura a la clamor Amarga", *Shikar*, número 2, p. 120-128.

MADOZ (1845): Pascual Madoz, *Articles sobre el Principat de Catalunya, Andorra i zona de parla catalana del Regne d'Aragó al «Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar»*, vol. II, Barcelona, Curial, 1985.

VALGAÑÓN (2016): Oriol Valgañón Barberà, «Les colònies agrícoles i colonitzacions agràries de l'oest del Segrià: un paisatge desconegut i sorprenent, testimoni de la nostra història més recent», *Shikar*, núm. 3, p. 6-14.

VALLVERDÚ (1968): Josep Vallverdú i Ton Sirera, *Catalunya visió*, vol. VIII (*La Segarra, el Segrià, la Noguera, la Llitera, el Baix Cinca*), Barcelona, Tàber.